

Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

(1920. aug. 28.—1935. dec. 14.)

(Befejező közlemény.)

Igen, az Unitárius Irodalmi Társaság már akkor meglátta, hogy a mi megmaradásunk alapja: a nép és már akkor feladatává tüzte ki annak szolgálatát, erősbitését, magához ölelését. Azóta tizenöt év telt el. De hol vagyunk még ma is s már mi is ezektől a gyönyörű ideáloktól, ezektől az egykori szép napoktól, kanaáni ígéret-földjétől. Pedig amit az Unitárius Irodalmi Társaság ezzel a munkájával tett, az példaadó kellene, hogy legyen úgy a saját maga, mint a többi irodalmi társaság számára, amelyek közül, el kell ismernünk, egyik-másik próbálta megtenni ugyanazt, de lelkesedésük lobogó lángja a sok elétorlaszodó akadály miatt hamar le-lankadt, sőt a mi hirtelen lobbant tűzünk is kialudt a mindegyre tornyosuló egyéb körülmények miatt. Pedig hogy fogadták ezeket a vidéki vándorgyűléseket! Valóságos ünnep volt, ahol megjelentek az unitárius hit- és magyar-kultúra apostoli lobogásu hirdetői. Szemek, szivek, szájak, karok, lelkek és erszények mind tágra nyitak és áldó szeretettel ölelték magukhoz a bibliai szőlőmunkásokat. Minden elhíhető várakozást felülmúlt ezeknek az ünnepi alkalmaknak a hangulata és sikere. Olyan elismeréssel adóztak szereplőinek, rendezőinek és résztvevőinek, amilyenben egy gazdag élet munkája után is ritkán van részük a közélet munkásainak. Egy krónikás azt mondja ezekről a vándorgyűlésekről: „Az Unitárius Irodalmi Társaság vidéki gyűlései nem csupán egy társaság szereplései, hanem a legerőteljesebb egyházépítő misszió.” Mi egész bátran megtoldhatjuk ezt a véleményt s kérdés nélkül mondhatjuk, hogy nemcsak egyházépítő misszió, de nemzetmentő misszió is volt. És e munka lelke és vezére, mindenhol, mindenkor, dr. Ferenczy Géza, a társaság igazgatója, az ujonnan választott lángoló tűzü főgondnok, akit hűséges ragaszkodással követ mindenfelé a hit és akarat katonáinak felkent serege. Fáradhatatlan odaadással

járják Erdély falvait, az egyházközségeket, ahol viszont tárt karokkal fogadják őket, ünnepi örvendezéssel veszik körül.

Négy év alatt csoportban összesen husz vándorgyűlést tartott a társaság. Az első gyűlést az unitáriusok Mekkájában: I. G. Duca-n tartották 1920. okt. 9-én. Felolvasással, előadással vettek részt rajta: dr. Ferenczy Géza főgondnok-igazgató, Gyallay Domokos, Lőrinczi István, verseket szavaltak Orbán Lajos, Biró Illus, Mátéfi Teréz, zeneszámokkal szerepeltek Szentmártoni Kálmánné és dr. Egyed Miklósné. Másnap Sándor Kálmán és Ürmösi József közreműködésével Simoneștin ismételték meg az első vándorgyűlés majdnem teljes programját. A kezdet nehézségei nemhogy hátrányára lettek volna a nemes megmozdulásnak, de épen továbbvivő erővé, lendületté váltak, közvetlenné, meleggé, szívélyessé tették a kapcsolatot a társaság, a szereplők és közönség között. Ez a közvetlenség, ez a továbbvivő erő megmaradt mindvégig a gyűlések tartásában s talán épen ennek köszönhető az a nagy népszerűségük, amely mai napig is emlékezetessé teszi ezeket a vidéki ünnepségeket. A következő évben Iclandon, Homorod-Sânpaulon, Gălățenin majd Sibiuban és Făgărașon avatták ünnepnapokká az egyszerű mivesnapokat a társaság misszionáriusai. Ferenczy Géza, Gyallay Domokos, Borbély István, Ürmösi József, Kiss Elek, Orbán Lajos, Márkos Albert, Lőrinczy István, Taar Géza, Kovács Lajos és a rendező lelkészek mellett ugy ezeken a gyűléseken, mint ez után is mindeniken részt vettek szerepléseikkel a város, község vagy a környék művészlelkű előadói is, akik ének- vagy zeneszámaikkal, szavaltokkal tették színesebbé, vonzóbbá ezeket a magasztos szellemű kirándulásokat. Mint érdekességet érdemesnek tartom megemlíteni, hogy a homorod-sânpaulli műsoron lépett fel először nagyobb nyilvánosság előtt a kis Ürmösi Magda, az azóta ismertnevű énekesnő. Ezután Chichiș és Brașov kerültek sorra, ahol Gál Mózes, József Domokos és Erdős Mihály bővítették ki a műsort. 1922-ben Rimetean a főgondnok, Németh István lelkész s a Dávid Ferenc Egylet dalkara mellett Vári Albert, Kelemen Lajos, Geley József, e kiváló tudósok emelték az ünnepély fényét, valamint bemutatták ez alkalommal Péterffy Gyula színdaradját is. Saroșon, június 24-én, Gvidó Béla, Székely Tihamér, Pálffy Ákos, Péter Lajos, Ütő Lajos tették gazdagabbá a műsort. Diciosánmártonban Gál Kelemen és Lőrinczy Dénes esperes ragadták magukkal a hallgatóságot. Itt

Lőfi Béla énekvezér szintén szerepelt, míg Dâmbăun Kiss Elek és Borbély István lelkesítették a híveket. Aita-Maren a templomi ünnepség után karvezéreink külön szakértekezletet is tartottak az énekeskönyv ügyében s ezen az értekezleten a főgondnok és Pálffi Márton tanár is részt vettek. 1923-ban Sf.-Gheorghen József Lajos rendezésében Gyallay Domokos és Kiss Elek vettek részt előadásokkal, Arcuşon Régeni Áron, Bíró István, Végh Benjámín, Régeni Juliska szerepeltek, Beliniben Benedek Gábor, Vári Albert, Űtő Lajos lelkész csatlakoztak hozzájuk. Vârghişról Kissgyörgy Sándor, Kiss Károly és Taar Géza neveit jegyezzük fel, majd Sânvaşii és Cal következtek, ahol Keresztesy Dénes, Halmágyi János, Kovács Béla, Dr. Gál Kelemen, Rédiger Géza voltak előbbieket mellett a zászlóvivők. Mindezekből élénken kitűnik, hogy a nemzeti eszme és az unitárius hit valóban erősen bontakozott ki ezeken az előadásokon, azokról pedig, akik ezeken az előadásokon a Társaság lobogóját lengették, nyugodtan el lehet mondani, hogy érdemesen vették ki részüket a magyar nemzeti munkából.

Irodalmi előadások, művész-estélyek.

A Társaság tevékenységének programjából második helyen a helyi előadásokat kell kiemelnünk. Eleinte ezeket az előadásokat a Dávid Ferenc Egylettel társulva rendezték meg. Felolvastak vagy előadást tartottak ezeken a közös előadásokon dr. Boros György, Vári Albert, Gálfi Lőrinc, Dr. Gál Kelemen, Kelemen Lajos, Dr. Kiss Elek, Pálffi Márton, Dr. Csiki Gábor. Az első szakosztályi tudományos előadásokat Dr. Borbély István és Dr. Varga Béla tartották. Egy ilyen szakosztályi előadáson mutatta be Dr. Varga Béla a logikai érték problémájáról szóló tanulmányát, amelyet a Magyar Tudományos Akadémia is kiadott. Az önálló helyi előadások rendszerezését azonban csak később, 1930-ban vette programjába az elnökség. A vidéki kiszállások lassanként ugyanis mind nehezebbé váltak, mind több-több akadály hárult eléjük s így a Társaság kénytelen volt eddigi gyönyörű programját lokalizálni, helyivé tenni. A vidéki közönséggel való közvetlen érintkezés ezzel ideiglenesen megszűnik, de a program és a kapcsolat legalább részben fennmarad azáltal, hogy a felolvasásokon mind gyakrabban és mind szívesebben szólaltatták meg a vidéki tagokat. A rendszeres helyi önálló előadásokat a régi és a jelenkori unitárius írókról való meg-

emlékezéssel kezdette meg a Társaság 1930 márciusában. Ennek a felolvasó ülésnek a programján nagyon stilszerűen Pálffy Márton a régi unitárius írókat és költőket, S. Nagy László pedig a modern unitárius költőket ismertette. Rajtuk kívül Dr. Boros György elnöki megnyitóval, Vári Albert előadással, Gyallay Pap Domokos novellával szerepeltek ezen az ülésen. A közönség a legnagyobb elismeréssel adózott a Társaság ezen előadása iránt, a Társaság pedig igyekezett ezt a nivós programot a helyi határokon túl is eljuttatni s a következő hónapban Turdán megismételtük egy templomi ünnepség alkalmával az egész műsort. A következő évben, 1931-ben népszerű irodalmi és zenei estélyeket tartottunk. Ezekben az estélyeken Dr. Boros György és Dr. Ferenczy Géza elnöki megnyitói mellett Vári Albert, Dr. Gál Kelemen, Dr. Varga Béla, Deák Ferenc tudományos felolvasásain épülhetett a közönség, Gyallay Pap Domokos és S. Nagy László novellákkal igyekeztek a hangulatot fokozni, Szabó Jolán két ízben Fekete Lajos és Ürmösi Károlyné szép verseiben gyönyörködtetett, míg Puksa Endréné Boros Irén, Gyallay Pap Domokosné, Lászlóczky Illus és kísérik: Ütő Mária és Lászlóczky Aranka zeneszámaikkal szereztek igaz művészi élvezetet. A következő két évben tudományos szakosztályi előadásokat tartottunk. Ezek közül 1932-ben Dr. Boros György, Vári Albert és Dr. Gál Kelemen mutatták be tudományos munkásságuk legújabb eredményeit, míg 1933-ban Dr. Varga Béla három előadáson hittani kérdésekkel foglalkozó tanulmányát mutatta be.

Ugyan ez évben a főtanácsi ülések alkalmával disz-gyűlést tartottunk, amelyen Dr. Ferenczy Géza elnökölt, Kővári Jakab saját, Fikker János pedig Benczédi Pál tanulmányát olvasta fel, míg Szolga Ferenc papnövendék Vári Domokos pályadíjat nyert versét adta elő. A műsor többi részét a tisztikar tagjainak jelentései tették ki. Ez az impozáns főtanácsi disz-közgyűlésünk új reményekkel töltötte el a Társaság barátait és munkás tagjait, azt hittük, hogy ezentul nemcsak évközben, de a Főtanácsok alkalmával különösen módunk és alkalmunk lesz irodalmi életünk folytonos haladásáról tényleges bizonyosságot adni. Sajnos ebben a reményünkben csalódnunk kellett. A politikai viszonyok változásai csakhamar olyan helyzetet teremtettek, amely az Irodalmi Társaság munkáját nagyban befolyásolja azóta is s így a következő két évben olvasó ülések tartása helyett a Társaság más irányu vonalvezetést keresett.

Irodalomtörténelmi jelentőségű kiadványok.

A vándorgyűlések elé tornyosuló akadályok sokasodásával a Társaság kezdte tevékenységét könyvek és más kiadványok kiadására fordítani. Ha a vándorgyűlésekkel az egyházi munkán túl egyetemes magyar missziót is végzett a Társaság, úgy bizonyos, hogy kiadványaival is egyetemes magyar érdekeket szolgált. Ezek között a kiadványok között ugyanis nem egy olyan van, amelyik hiányt pótló volt az erdélyi magyar szellemi életben s éppen ezt a hivatását értékelve, ma már irodalomtörténelmi jelentőségűnek kell tekintenünk.

Kiadványaink sorozatát „Az Unitárius Irodalmi Társaság Kis Könyvtára” vezette be. Ebből a sorozatból csupán egy szám jelent meg „Unitárius Hitvallás” címmel, Bremley E. angol szövegének Derzsi Károly-féle magyar fordítása. A következő időben már nagyobb megoldások követik ezt az első kis próbálkozást. 1922-ben saját kiadásába veszi a Társaság a régóta szünetelő „Keresztény Magvetőt” s ezzel mintegy új magaslatra emeli úgy a saját maga, mint a félszázadnál öregebb tudományos folyóiratunk hivatását és jelentőségét. A „Keresztény Magvető” hivatásának és jelentőségének méltatására szinte elegendő annyit mondanunk, hogy ez Erdély legrégibb tudományos lapja, amelyet ezekben a sulyos időkben újra megindítani olyan nagy feladat és merész vállalkozás volt, ami feltétlen elismerést érdemel minden kultur ember részéről. Ha mást nem tett volna és nem tenne ma sem a Társaság, e folyóirat életének biztosítása éppen elegendő hivatás volna, olyan cselekedet, amely minden más erdélyi Irodalmi Társaság fölé emeli ezáltal, hiszen egyik Irodalmi Társaság sem tart fenn lapot Társaságunkon kívül.

A következő évben „Unitárius Ének- és Zeneközlöny” címen jelenik meg egy új kiadvány, majd 1924-ben az egész erdélyi irodalmi és tudományos életre kiható szerepet vállal a Társaság, amidőn a „Keresztény Magvető” mellékleteként megjelenteti az „Erdélyi Irodalmi Szemlét”. Az Erdélyi Irodalmi Szemle megjelenését az egész magyar közvélemény szívesen és hálával fogadta. Hasábjain a Keresztény Magvetőben eléggé nem tárgyalható, viszont az egész erdélyi magyar irodalmi és tudományos közvéleményt érdeklő cikkek látnak napvilágot s ezzel a munkásságával átmentette tudományos megnyilatkozásainkat azokig az időkig, amíg az Erdélyi Múzeum Egylet újra megjelentethette régi folyóiratát, az „Erdélyi Múzeumot.” Az Erdélyi

Irodalmi Szemle megjelenésében és fenntartásában Borbély István mellett nagy szerepe van Kovács Kálmánnak, a Társaság ellenőrnek, aki lelkes fáradhatatlansággal látott hozzá a folyóirat-melléklet beszerzéséhez. 1925-ben ugyancsak Borbély István szerkesztésében megjelent az „Unitárius Könyvtár“, amellyel Borbély István válogatása mellett a legjobb unitárius írók munkáinak egész sorozata kerül az olvasók kezébe. Husz szám alatt 14 füzete egytől-egyig becses, értékes munka. Köztük Ferencz József püspök végtelen bájos korrajzszerű önéletrajza, Dr. Borbély István halálával, illetve még előbb, főtitkári tisztétől való megválásakor a sorozat, melynek tartalmát a befejezésben teljes egészében közlöm, az unitárius irodalom nagy kárára megszűnik. Később, S. Nagy László előterjesztésére a Társaság ugyan elhatározza a könyvtár továbbfolytatását, a szerkesztéssel meg is bizza az új főtitkárt, de az anyagi viszonyok egyre kedvezőtlenebbé válása folytán több szám nem jelent még meg. Ehelyett a „Keresztény Magvető“ arra érdemes nagyobb tanulmányaiból ad ki különlenyomatokat a Társaság a „Keresztény Magvető“ füzetekéi“ összefoglaló cím alatt s azóta ez a sorozat pótolja az Unitárius Könyvtár munkáját. Ugyancsak Dr. Borbély kiadta az „Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtára“ címen alapított sorozatban „A mai unitárius hitelvek kialakulásának története“ című munkája első részét, a „Duális létbölcselet és teológiája“ című tanulmányát. Dr. Borbély István eltávovása után ebben a sorozatban jelent meg Kovács Lajos „Ébresztgetés“ és legújabban Fikker János „Az Istenről való felfogás korunk tudományos gondolkozásában“ c. műve.

1933-ban a Társaság pályaműveként megjelenik Szentmártoni Kálmán „János Zsigmond élet- és jellemrajza“, amely úgy egyházi, mint magyar életrajz irodalmi szempontból nagy jelentőségű, mert ennek megírásáig mindkettő nélkülözötte Erdély első fejedelmének megfelelő tudományos biográfiáját. 1934-ben megjelenik Erdő János összeállításában a „Keresztény Magvető“ új tárgymutatója, mely 1910-től 1924-ig foglalja egybe a „Keresztény Magvető“ értékes dolgozatainak tartalomjegyzékét.

Ezeken a megjelent munkákon kívül tervbe vette a Társaság a történetíró Jakab Elek életrajzának megírását, amelyre pályázatot meg is hirdette már, valamint nagynevű első elnökének, a kiváló püspöknek, Ferencz Józsefnek életrajzi méltatását, amely munkának méltó elkészítésére a nagynevű püspök fiával, Dr. Ferencz

Józseffel és családjával való megállapodás folytán, szintén felkérte már Dr. Gál Kelemen alelnökünket. Ugyancsak most írta ki a Társaság Kahlfürst Imre nyomdatulajdonos adományából Blandrata György életének és az unitarizmus megalakulásában vitt szerepének megírására vonatkozó pályázatát s ezekkel az előkészítésen tuljutott tervekkel beindítja unitárius nagyjaink életrajzi sorozatának elődeinket és korukat értékelő tisztos munkáját. Ugyancsak itt meg kell említenünk, hogy Ferencz József püspök százéves születési évfordulója alkalmából a nagynevü püspök unokájának, ifj. Ferencz Józsefnek szép gondolataként előkészületbe vette egy az unitárius egyház multját, jelenjét, történelmi kialakulását és hitelveinek fejlődését angol nyelven ismertető mű összeállítását és megjelentetését. Ha még mindezekhez hozzászámítjuk, hogy időközben támogatásban részesítette a Társaság Gyallay Pap Domokos „Ösi rögön“ címü elbeszélés kötetét, valamint Dr. Kiss Elek két tanulmányát, megállapíthatjuk, hogy a könyv- és folyóiratirodalom terén is igyekezett megtenni anyagi erejéhez mérten a maga kötelességét.

A Társaság és tagjainak tevékenysége más irodalmi testületekben.

Az Unitárius Irodalmi Társaság az első irodalmi társaság volt Erdélyben, amelyik az közjogi változás után aktív munkásságba kezdett. Természetes, hogy ezt a magyar társadalom is kellően méltányolta és értékelte. Ezenkívül tagjainak más irodalmi szervezetben való részvétele folytán barátságos kapcsolatba került az összes többi magyar irodalmi társasággal, aminek érthető és természetes következménye volt, hogy ezek az irodalmi társaságok készséggel hívták meg nevezetesebb alkalmakkor részvételre Társaságunkat is. Ilyen meghívás alapján képviseltük magunkat a Kemény Zsigmond Társaság 1929-ben tartott ötven éves évfordulóján, ahol Halmágyi János tagtársunk tartott üdvözlő beszédet. 1930-ban S. Nagy László főtítkár és Szent-Iványi Sándor tagtársunk által részt vettünk az Erdélyi Irodalmi Társaságok Oradeán tartott kongresszusán, ahol az irodalmi társaságok közös munkatervét beszéltük meg. Az ez alkalommal rendezett ünnepi felolvasó ülésen S. Nagy László főtítkárunk Cluj és Oradea irodalmi jelentőségéről tartott felolvasást. 1929-ben S. Nagy László főtítkár és Gyallay Pap Domokos válaszmányi tagtársunk részt vettek az egyetemes egyház által Deván tartott ünnepségeken, ahol S. Nagy László

„A tordai gyűlés“ című történelmi elbeszélését olvasta fel, Gyallay Papnak pedig „Dávid Ferenc bucsuzása“ című egyfelvonásos színdarabját mutatták be unitárius műkedvelőink. 1931-ben az érsemjéni Kazinczy ünnepen Perédy György tagtársunk képviselt. Ugyancsak 1931-ben a Brassai serlegavató ünnepségen Budapesten Dr. Boros György püspök, Társaságunk diszelnöke mondta a serlegavató beszédet s hivatalos kiküldöttünk volt még Kovács Kálmán ellenőr tagtársunk. 1932-ben a cluji Arany ünnepségeken, az Erdélyi Szemle Irodalmi Köre által rendezett ünnepélyen Hadházy Sándor pénztáros tagtársunk, az Erdélyi Irodalmi Társaság által rendezett ünnepélyen Dr. Gál Kelemen és S. Nagy László főtítkár által képviseltettük magunkat.

Ugyanitt érdemes volna legalább vázlatosan bemutatni a Társaság tagjainak más irodalmi és tudományos testületekben, egyesületekben végzett munkásságát, de sajnos, helyszüke miatt erre nem térhetek ki. Csak épen megemlítem, hogy Dr. Varga Béla és Dr. Geley József munkáit nem egy ízben a Magyar Tudományos Akadémia adta ki, legutoljára a Marczibányi jutalmat is épen Geley kapta tudományos munkáiért, Gyallay Pap Domokos a Kisfaludy- és Petőfi Társaságnak is tagja, Gyergyay Árpád tudományos értékeit külföldi testületek ismerték el, Dr. Boros György az Erdélyi Irodalmi Társaság ügyvezető elnöke, s ugyan e Társaságban még több tagtársunk tevékenykedik, Perédy György Szigligeti Társaság ügyvezető elnöke s van aki Helikon Körében dolgozik, ezenkívül Gyallay Pap Domokos például Erdély legnagyobb példányszámu lapjának, a Magyar Népnak a főszerkesztője, a Társaság főtítkára Erdély legrégebbi irodalmi folyóiratának az Erdélyi Szemlének a főszerkesztője, Perédy egyik legnagyobb napilapunknak, az Erdélyi Lapoknak, Jakab Géza a magyar vidék egyik legöregebb napilapjának, az Aradi Közlönynek a szerkesztője. Tagjaink általán ott vannak minden irodalmi, tudományos és közművelődési munka élvonalában. Olyan eredmények ezek, amelyek a Társaságra is fényt vetnek, s tagtársaink munkaértékelése mellett a Társaság szellemi színvonalának is teljes értékű bizonyágai.

Néhány elakadt gondolat.

A ténylegesen elvégzett munkásság mellett, legalább csillaggal jelölve, érdemesnek tartom néhány olyan tervet, gondolatot is felemlíteni ezekből az évekből, amelyek ha eddig nem is nyertek az idő mostohaságai miatt megvalósulást, de azért a jövőre nézve szem

előtt maradhatnak. Ilyen a Dr. Borbély István által felvetett emlékkönyv gondolata, amelyet, ha a múltban nem is valósított meg a Társaság, de ha máskor nem, esetleg egy későbbi jubileum alkalmával ezt a tervet is életre lehet hívni. Dr. Tóth György az E. K. Tanács előtt is megtette javaslatát egy unitárius nyomda megteremtésére, ez is a Társaság érdekeit képezheti. Fontosnak tartanám az egyház-községek történetére vonatkozó pályázatok további kiírását, valamint a népi kultúrával való szorosabb kapcsolat irodalmi és gyakorlati szolgálatát, ami a múltban is gerince volt a Társaság céltudatos hivatás-felismerésének. Az egyház történetével kapcsolatos történelmi elbeszélések, regények, valamint zeneművi és képzőművészeti pályázatoknak további kiírásaitól szintén szép eredményeket remélhetnénk. Nem egészen a Társaság feladatának tekintem, mert a Dávid Ferenc Egylet és a Teológia Akadémia talán hivatászerűbben végezhetné ezt, de mert a múltban volt már példa rá, itt is felemlitem a gyermeki lélek irodalmával való behatóbb foglalkozást.

A Társaság munkájának általános jelentősége.

Az adatok egyszerű, tárgyilagos felsorakoztatásai minden önmagát kellett ékes szónál jobban bizonyítják: íme ezeket tette az Unitárius Irodalmi Társaság, ennyit dolgozott, ennyivel járult hozzá a szabadelvű kultúra és a magyar szellemi élet fenntartásához, továbbviteléhez. De emellett a ténylegesen végzett munkája mellett, azok lelki indító-tényezőinél fogva van még egy a végzett munkáságánál is nagyobb jelentősége: a szabadelvű unitárius közéletben elvitathatatlan hatóerőt gyűjtő szellemtörténeti jelentősége. Az Unitárius Irodalmi Társaság megalakulása és tevékenysége ugyanis ellenállhatatlan erővel ékelte be a szívekbe az unitárius szellemű és magyar irodalmi cselekvés életigénylő, életfenntartó szükségességét s közvetve és közvetlen hatott úgy az unitárius írók többletmunkára serkentésére, valamint öntudatosabbá tette minden unitárius rétegben az irodalom értékelését, szükségérzetét. Ez a szellemi ható ereje ma már határozott tényként tekinthető s egyaránt erősíti és fejleszti úgy az unitárius közművelődést, mint az egyetemes magyar kultúrát.

Igy él és hat a legkisebb erő is az egyetemes célok nagy szolgálatában.

Ebben az ismertetésemben ezt a szolgálatot, ezt a kapcsolatot igyekeztem felfedni, bemutatni. A száraz adatok nem mindenkor

tudják megbizonyítani azt az energia mennyiséget is, amit ez alatt a tizenöt év alatt egyesek és az egész Társaság ennek a szolgálatnak a végzésére fordítottak. De aki mélyebben benéz a betűk, sorok, elgondolások és cselekvések mögé, aki ismeri vagy megismeri ennek a tizenöt évnek az erdélyi magyarság sorsával kapcsolatos eseményeit, a témérdek akadályt, amivel a legjobb szándék is találkozik és találkozott megvalósulni akarásában, az maga elé tudja mérni, hogy mennyi erő, újra és újra előlről kezdődő sziszifuszi munka kellett ahhoz, hogy ezt a munkát el lehessen végezni. Lehet, hogy ennek az ismertetésnek sem sikerült százszázalékosan érzékeltetni a végzett tevékenység súlyát és jelentőségét, de ha csak annyit sikerülne elérnem, hogy megmutathassam a legkisebb erők összefogásának ható erejét az egyetemes célok javára, azt hiszem, hogy ezzel is szolgálatot teljesítettem a legnagyobb cél érdekében s mindnyájunk javát tekintő egyetemes magyar célért. Ha többet nem, annyit legalább szeretnék elérni, hogy megmutassam én is, újólá, hogy határozott célkitűzéssel, lankadhatatlan erővel, a szétesett és különálló erőknek a tömörítésével rendkívül sokat tehetünk sirba fektetett erdélyi magyarságunkért.

Nekünk unitáriusoknak és nekünk erdélyi magyaroknak, erre pedig nagyon nagy szükségünk van. Csak ezekre és semmi másra: egymás megértésére, egymás megbecsülésére, egymás munkájának a támogatására, az öntudatos összefogásra, a meg nem torpanó szakadatlan munkára és akkor jöhet bármij, ezer viharzás tomboló vadsága sem tépheti ki életünk gyökereit ebből a földből. Akkor Erdély nem sirba fektetett halott lesz, amint Gyulai Pál írja, de örökké élő fa, amelynek folyton megújuló friss hajtásai gazdag gyümölcsöket teremnek ezután is az egyetemes emberi kultúra számára, olyan értékeket, mint Dávid Ferenc, János Zsigmond, Székely Mózes, Aranyosrákosi Székely Sándor, Brassai Sámuel, Bölöni Farkas Sándor, Kriza János, Berde Mózsa és a többiek. Mint a Bólyaiak, mint Körösi Csoma Sándor. Olyan értékes ember-hajtásokat, akik magyarságunk magára lobogó tűzéből szikrákat adhatnak az emberi örök vágyakozásokhoz: a minden embert testvéri társsá egyesítő örök emberi kultúrához.

A társaság nevezetes eseményei időrendi sorrendben.

Bár a Társaság munkásságának legfontosabb mozzanatait az előbbiekben elég részletesen ismertettem, úgy gondolom, hogy az említett tényec-

ken tuli események között is vannak még olyanok, amelyek a Társaság tizenöt éves történetének megírása alkalmával megérdemlik a feljegyzést, kronologikus sorrendbe szedésük pedig megkönnyítheti későbbi krónikások munkáját. Ezért időrendi sorrendben is felelevenitem a Társaság legnevezetesebb eseményeit.

1920. Aug. 28. A Társaság megalakulása. — Aug. 30. Az első választmányi ülés. — Nov. 25. Kovács Kálmánt ellenőrnek kéri fel. — Dec. 8. Az E. K. T. jóváhagyja a Társaság működését. — Okt. 9—10. I. vándorgyűlés.

1921. Jan. Az egyházkörök ismertetésére vonatkozó, valamint történeti elbeszélésre szóló pályázatok kiírása. — Febr. 4. Az Unitárius Könyvtár megjelenése. — Jun.—jul. II. vándorgyűlések. — Okt. 29. Közgyűlés elhatározza a Keresztény Magvető megjelenését; Dr. Kiss Elek titkárnak választják; III. vándorgyűlések; Dr. Költő Gábor távozása miatt lemond az alelnökségről.

1922. Jan. A Keresztény Magvető új folyamának megjelenése; Zenei pályázat kiírása. — Jun. IV. Vándorgyűlések. — Okt. 28. Közgyűlés az eltávozott alelnök helyébe Dr. Gál Kelemt választja meg; Angol-amerikai hitestvéreink megkeresése könyvkiadás ügyében; Nyomda-terv.

1923. Febr. 12. Választmány foglalkozik a Keresztény Magvető ügyével. — Máj. 12—13. V. Vándorgyűlések; Clujon felolvasó ülés a Dávid Ferenc Egylettel; Szakosztályi előadások: (Dr. Borbély István, Dr. Varga Béla); Dr. Ferenczy Géza a Keresztény Magvető támogatására újabb 2000 Koronát ad; VI. Vándorgyűlés. — Nov. 3. Közgyűlés; Unitárius Ének- és Zeneközlöny kiadása; Dr. Kiss Elek Charpenter tanulmányának megjelenéséhez hozzájárulás; Meghal Dr. Költő Gábor; Dr. Geley Józsefet a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választja. — Nov. 30. Választmányi ülés elhatározza az Erdélyi Irodalmi Szemle című melléklet kiadását; Új választmányi tag Dr. Csiki Gábor.

1924. Nov. 8. Közgyűlés több új tiszteleti tagot választ; Új választmányi tag Kauntzné Engel Ella; Templomi ünnepély; A törvényszék bekéri és elfogadja az alapszabályokat.

1925. Az Unitárius Könyvtár megjelenése. — Nov. 20. Közgyűlés Hadházy Sándort választja meg a Társaság pénztárnokának, aki a Társaság anyagi ügyeit új irányokban indítja el. Hadházy Sándor buzgó lelkesége azóta sem lankadt, sőt fokozódott s meg kell állapítanunk, hogy a pénzügyek gondos vitelével igen nagy szolgálatokat tett a Társaságnak. Pénztárnoki ténykedésével egyike lett a Társaság fenntartó erőinek; Az Unitárius Irodalmi Társaság szakkönyvtárának megjelenése; Dr. Szent-Iványi Józsefet választmányi tagnak választják; Dr. Kiss Elek lemond titkári állásáról; Ferencz József püspök 90-ik évének tiszteletére a Társaság diszülést rendez.

1926. Meghal Péterfy Dénes, majd Perczelné Kozma Flóra. — Szept. 18. Közgyűlés több tiszteleti tagot választ; A Keresztény Magvető kiadja Dr. Kiss Elek A vallás és erkölcs stb. című tanulmányát; Az Unitárius Könyvtár több új füzetének megjelenése.

1927. Febr. 21. Ferencz József püspök választmányi ülést hívott össze vallástankönyvek revíziója érdekében; Dr. Gál Kelemen Brassai-tanulmányainak

Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

megjelenése. — Nov. 5. Közgyűlés; Dr. Ferenczy Géza 5000 lej pályadíjat adományoz. — Nov. 7. Választmányi ülésen Kovács Lajos indítványára elhatározzák az unitárius irodalmi élet részletes megszervezését; S. Nagy Lászlót főkárnak választják.

1928. A Keresztény Magvető 60-ik évfojamába lép. Meghal Ferencz József püspök. — Nov. 17. Közgyűlés; Dr. Ferenczy Géza huszezer lejes alapító összegét negyvenezerre emeli fel; Uj választmányi tag Abrudbáryay Ede; Több uj tiszteletbeli tag választása.

1929. Máj. 7. Dr. Borbély István lemond. — Nov. 9-én a közgyűlés uj tisztikart választ; S. Nagy Lászlót főkárnak választják; A Keresztény Magvető szerkesztésére Vári Albert alelnököt kéri fel; Megj. lennek a Keresztény Magvető füzetei. — Dec. 2. Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság jubiláris közgyűlésén Halmágyi János képviseli a Társaságot.

1930. Jun. Választmányi ülés elhatározza helyi felolvasások tartását; Terve veszi az U. K. újból való megindítását; Részt veszünk a nagyváradi irodalmi kongresszuson. — Márc. 2. Felolvasó ülés Clujon. — Ápr. 13. Felolvasó ülés Turdán. — Nov. 8. Választmányi ülés. — Dec. 13. Közgyűlésen Dr. Ferenczy Géza 12.000 lejt tűz ki János Zsigmond életrajzának megírására.

1931. Jan. 16., 30. Febr. 26. Művészestélyek Clujon. — Aug. 23. Peredy György képvisel az érsemjéni Kazinczy-ünnepen. — Okt. 4. Brassai serlegavatáson Dr. Boros György püspök serlegavató beszédet mond. — Dec. 11. Választmányi ülés. — Dec. 12. Uj választmányi tag Dr. Gyergyay Árpád, r. tag Dr. Ferenczy Sándor; Vári Domokos Templomvédeés című veise pályadíjat kap.

1932. Márc. 20. Meghal Dr. Borbély István. — Ápr. 6., 20. Szakosztályi ülések. — Okt. Részvételek az Arany-ünnepségeken; Közgyűlés ez évb en elmarad.

1933. Jan. 24. Választmányi ülés. — Febr. 2. Felolvasó ülésen Dr. Gál Kelemen részleteket mutat be a kollégium történetéről irt munkájából. — Febr. 17., 24., Márc. 3. Dr. Varga Béla előadásai hittani kérdéseinkről. — Ápr. 13. Kelemen Lajos előterjesztést tesz a János Zsigmond pályázatról; A Társaság Szentmártoni Kálmán pályamunkáját jutalmával tünteti ki; Józán M klós püspöki vikárius 40 éves papi jubileuma; Elhatározzák a Keresztény Magvető uj tárgymutatójának kiadását; Dec. 2. Diszgyűlés Felhívás az unitárius irodalom művelőih ez.

1934. Febr. 6. Választmány elfogadja Erdő János uj tárgymutatóját; Kírja a Jakab Elek pályázatot; Gyallay-Pap Domokost a Petőfi Társaság is tagjává választja; Szentmártoni Kálmán János Zsigmond életrajza megjelenik.

1935. Márc. 23. Választmányi ülés elhatározza Ferencz József püspök életrajzának megírását, valamint egy angol nyelvű egyházismertetés kiadását; Márc. 30. Közgyűlés; Uj választmányi tag Ürmösi Károly; Uj tagok Dr. Iván László, F. kker János, Kovács Pál. Máj. Megjelenik Dr. Gál Kelemen „A kolozsvári unitárius kollégium története“ című két kötetes nagy munkája, amely egyaránt nagy esemény ugy az unitárius irodalmi életben, mint az egyetemes magyar tudományos életben. — Jul. 4. Választmány megbizza Dr. Gál Kele-

ment a Ferencz József életrajz megírásával; Dr. Varga Bélát az angol nyelvű ismertetés programjának kidolgozásával. — Szept. 8. Itt volt Hall Alfréd tb. tagunk Stejskal cseh püspökkel. — Okt. 22. Dr. Varga Béla előterjeszti tervezetét, a válaszmány megbizja az angol nyelvű emlékkönyv szerkesztésével Dr. Varga Bélát és S. Nagy Lászlót, egyben kijelöli a felkérendő írókat. — Nov. 23. Válaszmányi ülés; Elnökség kiírja a Blandrata pályázatot. — Az év eseményeihez kell számitanunk Benczédi Pál „Az unitárius hitelvek kifejlődése“ című művét, Dr. Iván László „Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében“ c. művét, valamint a Sajtó- és Iratterjesztő Bizottság kiadásában s a Szent-Iványi Sándor szerkesztésében megjelenő „Szabadelvű vallásos értekezések“ új köteteit, melyek közül egyik Peabody „A lélek egyháza“, a másik Clarke Freeman Jakab „Mindennap vallása“ című művét juttatja a magyar közönséghez.

Az Unitárius Könyvtár sorozatában megjelent füzetek:

1. Dr. Borbély István: Jókai emlékezete. 2. Dr. Versényi György: Kriza János emlékezete. 3. Parker: Jézus Krisztus. Fordította: Péterfi Dénes. 4. Ferencz József: Emlékeimből. 5. Dr. Gál Kelemen: Péterfi Dénes. 6. Gagyhy Dénes: Dávid Ferenc. 7. Vári Albert: Miért vagyok én unitárius? 8—9. Gálfi Lőrinc: A jelenkor Jézusa. 10—11. Vári Albert: Berde Mózsá. 12. Csehov: Mit ér az élet? 13. Lőfi Ödön: Az unitarizmus alapelvei. 14—17. Márkos Albert: Nagyajtai Kovács István. 18—19. Dr. Borbély István: Az unitarizmus szerepe Erdély történetében. 20. Dr. Boros György: Br. Petrichovich-Horváth Kálmán.

A Keresztény Magvető Füzetek sorozatában eddig megjelentek:

1. Lupton Dilworth: Miért vagyok unitárius? Fordította: Lőrinczi László. 2. Dr. Varga Béla: Ami örökkévaló Dávid Ferenc életművében. 3. I. Haller: Az evangéliumok nőalakjai. Fordította: Boros Jenő. 4. Pálffy Márton: Régi unitárius költők. 5. S. Nagy László: Modern unitárius költők. 6. Dr. Varga Béla, Vári Albert, Dr. Gál Kelemen: Három felolvasás az unitarizmusról. 7. Dr. Iván László: Világnézetünk válsága és a vallási igazság. 8. Vári Albert: Kapcsolatok az erdélyi unitáriusok és a hollandi remonstránsok között. 9. Dr. Iván László: Régi igazságok új köntösben. I. Isten. 10. Dr. Tóth György: Az unitárius egyház alkotmányának vázlatos jogtörténeti kifejlődése. 11. Dr. Iván László: Isten felé. 12. Dr. Iván László: Régi igazságok új köntösben. II. Jézus. 13. Dr. Varga Béla: Hittani tanulmányok. 14. Dr. Boros György: Szerartások és vallási szokások az unitárius egyházban. 15. Dr. Tóth György: Új világ küszöbén. 16. Dr. Iván László: Az unitárius ifjúság szerepe a többi keresztény ifjúság soraiban. 17. Dr. Iván László: Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében. 18. S. Nagy László: Az Unitárius Irodalmi Társaság története.

Az Unitárius Irodalmi Társaságra vonatkozó összes adatok megtalálhatók a Társaság irattárában, az Unitárius Közlöny és a Keresztény Magvető megfelelő évfolyamaiban.

S. Nagy László.

Protestantizmus és unitarizmus.

(Konferenciai előadás Budapesten).

Amikor kedves hallgatóságom előadásom címét a konferenciai meghívón elolvasták, bizonyára azt gondolták magukban: minek ilyen tárgyat tételül választani, hiszen mindenki tudja, hogy az unitarizmus a protestantizmus balszárnya, szélsőséges, radikális ága, vagy amint mondani szokták: az unitáriusok a protestánsok protestánsai. Ez utóbbi mondás semmiképp sem azt jelenti azok szájában, akik terjesztik, hogy az unitarizmus más valami volna, mint a protestantizmus, hanem éppen azt akarják a hallgatóval elhitetni, hogy az unitarizmus egy bordában van szöve a protestantizmussal. Legfeljebb a színe rikítóbb és a tételei negatívabbak. Ha már a protestánsok sok mindent nem hisznek, nos az unitáriusok még kevesebbet. Ha már a protestánsok ellenzékieskedők a római felfogással szemben, az unitáriusok kétszer olyan hevesen szállnak síkra minden ultramontán törekvés ellen.

Nos így képzelik sokan az unitárius felfogást s ha így volna, akkor nem is nagyon lehetne erről a kérdésről tovább egy szót sem mondani. Azonban hiába mondogatják és erősítgetik ezt a rokonságot egyesek, a dolog nem így áll. Mindenesetre első pillanatra is már különös, hogy a protestáns-unitárius rokonságot nem protestáns elemek szokták hangoztatni, hanem katolikusok és unitáriusok. A katolikusok azért, mert így könnyebb elintézni bennünket a felekezeti különféleségek utvesztőiben; meg azért is, mert így nem kell elismerni, hogy az unitárius vallás a mai ember lelkére tart igényt, hanem egyszerűen odasorozható a XVI. század eretnekségei közé. Viszont az unitáriusok közül azért szeretnek egyesek a protestantizmus felé kacsingatni, mert ez az utóbbi mégis csak egy nagy egyház, mégis csak hatalmas társadalmi közösség s jó az embernek a hatalmasokkal jóbalenni, mert hát sohasem lehet tudni, mikor szorulunk rájuk. E magatartás nem éppen rossz, csak nagyon veszélyes. Azzal a veszéllyel jár, hogy az unitárius ember elveszti